

Kendi Hesabına Çalışılan İşler: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama

Doç. Dr. Burak DARICI

Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, BALIKESİR

Doç. Dr. H. Mehmet TAŞÇI

Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, KAYSERİ

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de kendi hesabına çalışılan işlerde istihdam edilmeyi belirleyen temel faktörler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla TÜİK tarafından yürütülen Hanehalkı İşgücü Anketi kapsamında kendi hesabına çalışılan işler altında yer alan üç kategori, sırasıyla işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi, ayırımından yararlanılmıştır. Çalışmanın veri seti 2006-2007-2008 yıllarına ait Hanehalkı İşgücü Anketleri ham verilerinden elde edilmiştir. Çalışmada çoklu tercih logit modeli kullanılmış (MNL) ve model maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmiştir. Ulaşılan bulgulara göre, kentte yaşıyor olma, “ücretli/maaşlı” çalışanlar baz alındığında, işveren olma olasılığını arttırırken kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olma olasılığını azaltmaktadır. Kadın olmak, baz alınan ücretli/maaşlı çalışanlarla karşılaştırıldığında, her üç kategoride de kendi hesabına çalışılan işlerde olma olasılığını azaltmaktadır. Evli olma ise işveren ve kendi hesabına çalışma olasılığını arttırırken ücretsiz aile işçisi olma olasılığını azaltmaktadır. Hane reisi olma ise, ücretli/maaşlı çalışanlarla karşılaştırıldığında, işveren olma olasılığını arttırırken diğer iki grupta olma olasılığını azaltmaktadır. Yaş arttıkça işveren olma ve kendi hesabına çalışma olasılığı sürekli artmakta iken ücretsiz aile işçisi olma olasılığı ile yaş arasında U-ilişkisi vardır. Meslek lisesi ve üniversite mezunlarının işveren olma olasılığı düşük iken ilkokul mezunlarının işveren olma olasılığı daha yüksektir. Ayrıca ikamet edilen coğrafi bölge de işteki duruma istatistiki olarak anlamlı katkı yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kendi Hesabına Çalışılan İşler, Türkiye

JEL Sınıflaması: J10, J21, J22

Self-Employment: An Econometric Application on Turkey

ABSTRACT

This study examines the main determinants of self-employment in Turkey. For this aim, we utilized from the definition of self-employment in TURKSTAT’s Household Labor Force Surveys (HLFS), where self-employment covers three groups of individuals, namely, employer, own-account worker and unpaid-family workers. The data set is obtained from the raw data of Household Labor Force Surveys of 2006-2007 and 2008. In order to analyze the data, the multinomial-logit model is used and estimated by maximum likelihood estimation method. Main findings of this analysis are as the following. We find that living in the urban areas increases the likelihood of being employer, but decreases the likelihood of being own-account worker as well as unpaid family worker, as compared to the base category of wage-employed individuals. Also, being female declines the likelihood of being in the self-employment types. Further, being married increases the probability of being employer and own-account worker, while it declines the probability of being unpaid family worker. In addition, being head of household increases the likelihood of being employer, but it declines the likelihood of being own-account worker and unpaid family worker, as compared to the base group. Furthermore, increases in age continuously increase the probability of being employer, while there is a U-shaped relation between age and being unpaid family worker, compared to the base group of wage-employed. As compared to non-graduates the probability of being employer is lower for vocational high school and university graduates, while the same probability is higher for

B. Darıcı & H.M. Taşçı / Kendi Hesabına Çalışılan İşler: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama the primary school graduates. Finally, geographical region of residence is also statistically significant difference in determining the types of employment.

Key Words: *Self-Employment, Turkey*

JEL Classification: *J10, J21, J22*

I. Giriş

İşgücünün analizi sürecinde kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment) olgusu hem teorik hem de uygulamalı çalışmalarda yoğun olarak kendini hissettirmektedir. Konunun yapısının karmaşık, çok çeşitli faktörlere bağlı olması, kişisel karar verme süreci ile ilgili olması gibi nedenlerden dolayı bu alanda literatür geniştir (Leoni and Falk, 2010). Ayrıca hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde yaşananlar literatürde yaşanan bu ilginin arkasındaki asıl nedenlerdir. Ekonomilerin büyüme ve kalkınma sürecinde girişimciliğin öneminin artmasıyla birlikte kendi hesabına çalışma olgusu da önemli hale gelmiştir. Ayrıca girişimcilik ve kendi hesabına çalışma olguları istihdamın artırılması sürecinde önemli etkenler olarak görülmektedir (Pietrobelli vd. 2004). Yaşanan bu gelişmeler kamunun politika üretme sürecinde de kendini hissettirmektedir. Kamusal alan da girişimcilik ve dolayısıyla kendi hesabına çalışmayı düzenlemeye ve teşvik etmeye yönelik politikalar üretmektedir. Böylece kamu politikalarının da etkisi ile yeni firmaların açılması sonucu üretim ve istihdamda artış yaşanabilir (Blanchflower, 2000). Yeni girişimcilerin oluşturulması yeni iş alanlarının açılması noktasında kamu politikalarının özellikle kadın girişimcilere yönelik oluşturulması önemlidir. Günümüzde dünya çapında girişimci şeklinde kendi hesabına çalışan erkekler kadınlara oranla fazladır (Minniti, 2005). Dolayısıyla kadınlar girişimciliğin ve kendi hesabına çalışanların artırılması noktasında büyük bir potansiyel sunmaktadır (Verheul vd., 2006).

Kendi hesabına çalışma, işgücü ile ilgili raporlarda, genellikle katılımcıların kendi durumuna yönelik algılarına dayalı olarak tanımlanmıştır. Ancak kavram geniş anlamda ücret yada maaş dışında kazanç elde edilen çalışma alanları olarak tanımlanabilir (Pietrobelli, vd., 2000). Diğer bir açıdan kendi hesabına çalışan, girişimcilik yeteneği, fiziksel sermayesi ve emeğini ortaya koyarak kendi için çalışan ve bunun karşılığında kazanç elde eden kişidir (Pietrobelli, vd., 2000). Kavramın homojen bir yapıda olmaması nedeniyle uluslararası kurumların tanımlamalarına da bakmak faydalı olabilir. Bu noktada ILO'nun (Internatioanl Labour Office) ve OECD'nin (Organisation for Economic Co-operation and Development) yaptığı tanımlardan yararlanmak mümkündür. Buna göre ILO'nun yaptığı tanımlama işverenleri ve kendisi için çalışanlar (own account worker) üzerinde durmaktadır. İşveren, bir ya da birden çok işçi çalıştıran, kendi girişimini ya da işyerini profesyonelce yöneten kişidir. Kendisi için çalışan ise girişimini ya da işyerini profesyonelce yöneten ve bu süreçte hiç işçi çalıştırmayan kişidir. OECD'nin tanımına göre ise kendi hesabına çalışan kişi nakit ya da diğer şekillerde kar veya aileye ait kazançlar için faaliyet gösteren işverenler, kendisi için çalışanlardır.

Sadece ekonomi ile değil pek çok sosyal bilim dalı ile ilgili ve çok yönlü olan kendi hesabına çalışmayı etkileyen çok sayıda değişken mevcuttur. Kendi hesabına çalışıyor olmaya istekli olma ve bu açıdan fırsatlar yakalayabilme önemli bir noktadır. Bu nedenle kendi hesabına çalışıyor olma daha çok bireysel bazda verilen bir karardır (Verheul, 2006). Kişi ücretli çalışmaya oranla kendi hesabına çalışmadan daha yüksek bir getiri bekliyorsa bu kararı verebilmektedir (Lofstrom, 2002). Ayrıca kararın verilmesinde fırsatlar, kaynaklar, yetenek, kişisel özellikler, risk alabilme kabiliyeti, başarıya olan ihtiyaç ve tercihler gibi kişisel faktörler önemli olmaktadır. Analiz noktasında ve kamu politikası üretme noktasında öncelikli olarak konu bu açılardan değerlendirilmelidir. Kendi hesabına çalışmaya başlama noktasında ve daha sonraki aşamalarda ailede ya da iş hayatında bir rol modelin olması da önemli bir etken olmaktadır (Davidson ve Honig, 2003). Rol modelden özellikle tecrübe, bilgi ve finansal destek noktalarında faydalanan olmak kendi hesabına çalışmayı pozitif etkilemektedir. Bu kapsamda ücretli işin motivasyon kaybına sebep olması, çalışılan iş ile uyumsuzluk, işin aile hayatını olumsuz etkilemesi kendi hesabına çalışma noktasında günümüzde önem arz etmektedir. Ancak literatürde parasal olmayan bu faktörlere yönelik çalışma ve veri yeteri kadar yoktur (Leoni and Falk, 2010).

Kişisel faktörler de kendi hesabına çalışma noktasında önemlidir. Bu açıdan yaş önemli bir değişken olmaktadır. Genellikle yaştaki artış ile kendi hesabına çalışıyor olma olasılığının arttığı kabul edilirken bu artış sonradan ters dönmektedir. Diğer bir faktör de eğitim seviyesidir. Bu kavram ile birlikte girişimcilik, iş ve sektör tecrübesini de düşünmek gerekmektedir. Eğitim düzeyinin yüksek olması hem kendi hesabına çalışma kararının verilmesinde hem de kendi hesabına çalışma sürecinde başarıyı etkileyen önemli bir faktördür (Robinson ve Sexton, 1994). Literatürde eğitim seviyesinin yüksek olmasının kendi hesabına çalışma olasılığını arttırdığını destekleyen pek çok çalışma mevcuttur. Ancak ülke, sektör, kadın – erkek, inceleme yapılan döneme bağlı olarak eğitim seviyesindeki artış ile kendi hesabına çalışma arasında ters yönlü ilişkinin varlığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Fakat teorik olarak eğitim seviyesinin yüksek olması daha genel ifade ile beşeri sermaye birikiminin yüksekliği ile kendi hesabına çalışma ya da girişimcilik arasında pozitif bir ilişkin beklemek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kendi hesabına çalışmayı belirleyen faktörlerin incelenmesidir. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik öncelikle giriş bölümünde kendi hesabına çalışmanın kapsamı, önemi, tanımları ve sebepleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İzleyen bölümlerde ise ilk olarak literatür özetine yer verilecek daha sonra Türkiye analizi için gerekli olan veri seti tanımlanarak bazı özet bilgiler sunulacaktır. Son olarak ise ekonometrik model özetlenerek tahmin sonuçları ortaya koyulacaktır.

II. Literatür

Literatüre bakıldığında kendi hesabına çalışma ile ilgili hem gelişmiş hem de gelişmekte ülkeler ile ilgili geniş bir literatür olduğu görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde kendi hesabına çalışmada (self employment) yaşanan artış ile

birlikte literatürde de bu konuya ilgi artmaya başlamıştır. Çalışmalar hem makro hem de mikro boyutları ile konuyu geniş bir çerçevede ele almaktadır. Konuyu makro ekonomik açıdan araştıran çalışmalar işsizlik ve kişi başına sermaye gibi makro boyutlu değişkenler üzerine yoğunlaşmışlardır. Konuyu mikro açıdan inceleyen çalışmalar ise kendi hesabına çalışmayı seçmenin nedenleri, iş tecrübesi, bağımsız çalışma isteği, ayrımcılık (discrimination), kazanç artışı beklentisi gibi faktörler üzerine yoğunlaşmıştır (Livanos, 2009). Geniş bir literatür olması ile birlikte bulunan sonuçlar da her zaman birbirini desteklememekte çalışmalar neden ve sonuçlar açısından farklılıklar göstermektedir. İlgili çalışmalar değerlendirildiğinde kendi hesabına çalışmayı belirleyen temel değişkenler olarak eğitim, yaş, hanehalkı geçmişi, servet ve finansal kaynaklar yer almaktadır (Parker, 2004; Georgellis and Wall, 2005). Bu değişkenlere ek olarak cinsiyet, medeni durum, sektörel ayırım da önemlidir. Yapılan çalışmaları, bu değişkenleri içerecek şekilde, demografik yapı, beşeri sermaye ve makro ekonomik yapı ile ilgili konuları inceleyenler şeklinde gruplamak mümkündür.

Tablo-1: Kendi Hesabına Çalışma İle İlgili Literatür Özeti

Evans ve Leighton (1989)	ABD ekonomisinde yaşta %10 luk artış ortalama olarak %30'luk kendi hesabına çalışmada artışa sebep olmaktadır. Ayrıca beceriye bağlı hizmetler alanlarında kadınların kendi hesabına çalışma oranı erkeklerle göre daha hızlı artmaktadır. Çalışma süresine bağlı deneyimin fazla olması da bireylerin kendi hesabına çalışma olasılıklarını arttırmaktadır. Ek olarak daha önce kendi hesabına çalışan bireylerin tekrar kendi hesabına çalışma olasılıkları da daha yüksektir.
Brush (1992)	Kadınların erkeklere oranla kendi hesabına çalışma olasılıklarının daha düşük olduğunu ortaya koyan çalışmada ayrıca çocuklu kadınların kendi hesabına çalışma olasılıklarının çocuksuz kadınlara göre daha yüksek olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca kendi hesabına çalışan kadınların ailelerinde de kendi hesabına çalışan bulunmaktadır. Kadınların kendi hesabına çalışması noktasında finansal kaynaklara ulaşmaları erkeklere oranla daha zordur. Özellikle finansal kurumların ve fon fazlası olanların cinsiyet ayrımcılığına dayalı fon akışına yönelmeleri bu zorluğu arttırmaktadır.
Blanchflower ve Meyer (1994)	1983-1988 dönemi için Avustralya ve ABD ekonomisi için yapılan çalışmada kendi hesabına çalışma ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır. Yaştaki artış ile birlikte kendi hesabına çalışmada her iki ülkede de artış olmaktadır. Yaştaki artış ile beraber kendi hesabına çalışma olasılığı Avustralya'da hızla artarken ABD'de daha yavaş artmaktadır. İşsizlikteki artış ise kendi hesabına çalışmayı arttırmaktadır. İşsiz kalma durumunda kendi hesabına çalışmanın fırsat maliyetinin düşmesi bu sonuca neden olmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olanların kendi hesabına çalışma olasılığı da eğitim seviyesi düşük olanlara göre yüksektir.
Caputo ve Dolinsky (1998)	Amerikan ekonomisi için yapılan çalışmada, eşleri kendi hesabına çalışan evli kadınların da kendi hesabına çalışma olasılıklarının yüksek olduğu ortaya koyulmuştur. Bu sonuç eşin gelirinin sağladığı güvenceye bağlı olarak risk alma alabilme şansına bağlanmıştır. Ayrıca çocuk sahibi olan kadınların kendi hesabına çalışma olasılıkları da yüksek olarak bulunmuştur. Sebep olarak ise çocukları ile daha çok zaman geçirme ihtiyacının verdiği motivasyon olduğu vurgulanmıştır.

Wiklund, vd. (2004)	İlgili çalışmaya göre eğitim seviyesi ve kazançları yüksek olan bireylerin kendi hesabına çalışma olasılıkları düşüktür. Eğitim seviyesindeki artış ile birlikte yüksek ücretli işlerde çalışma olasılığının artmasına bağlı olarak bireyler ücretli işlerde çalışma konusunda daha istekli olmaktadır. Çalışmanın diğer önemli sonucu da beşeri sermayenin oluşması sürecinde bireylerin girişimcilik tecrübesindeki artışın önemli olmasıdır.
Georgeillis ve Wall (2005)	Almanya 1984- 1997 dönemi için yapılan çalışmada 39 yaşına kadar yaştaki artış kendi hesabına çalışmaya arttırırken bu yaştan sonraki artışlar azalmaktadır. Diğer bir bulguya göre, kadınlar kendi hesabına çalışmasında işsiz kalmama ve yarı zamanlı çalışmama isteği önemli bir faktördür. Erkeklerde ise kendi hesabına çalışmayı seçmede ücret farklılığının yarattığı mali sorunlar önemli bir etken olmaktadır.
Arenius ve Minniti (2005)	Meksika ve İngiltere için yapılan çalışma sonuçlarına göre, girişimci olarak yeni iş sahalarına girme eğilimi daha çok gençlik dönemlerinde görülmektedir. İlerleyen yaşlar da ise bu eğilim azalmaktadır. Buna göre risk alma eğilimi genç yaşlarda daha fazla olmaktadır. Ayrıca kadınlarda kendi hesabına çalışma oranı erkeklere kıyasla daha düşüktür.
Amaral ve Baptista (2006)	Portekiz ekonomisinde ücretli/maaşlı çalışma ile kendi hesabına çalışma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada 50 yaşına kadar yaş ile kendi hesabına çalışma olasılığı arasında pozitif ilişki bulunmuştur. 50 yaşından sonra bu ilişki tersine dönmektedir. Ayrıca yapılan çalışmaya göre ücretli çalışmadan kendi hesabına çalışmaya geçiş sürecinde yüksek eğitilmiş olmanın etkisi yoktur. Orta eğitime sahip olmanın ise etki vardır.
Watson ve McNaughton (2007)	İlgili çalışma kendi hesabına çalışmada cinsiyet ayrımı üzerinde durmuştur. Kadınlarda erkeklere oranla risk üstlenmenin daha yüksek olduğu ortaya koyulmuş, buna bağlı olarak da kadınlarda kendi hesabına çalışmanın erkeklere göre daha yaygın olduğu vurgulanmıştır. Diğer bir sonuca göre de bireyler emeklilik sonrası dönemlerde kendi hesabına çalışma şeklinde tekrar işgücü piyasasına girmektedirler.
Livanos (2009)	2000-2001 yılları için Avrupa Birliğinin en yüksek kendi hesabına çalışma oranına sahip Yunanistan ve en düşük oranına sahip Büyük Britanya için yapılan çalışma sonuçlarına göre Yunanistan ve Büyük Britanya’da yaş arttıkça kendi namına çalışma olasılığında artış meydana gelmektedir. Ayrıca kadınların kendi hesabına çalışma şansı erkeklere oranla daha düşüktür. Evli bireylerin evli olmayanlara oranla kendi hesabına çalışma oranları ise yüksektir. Eğitim seviyesi de kendi hesabına çalışmayı etkilemektedir. İlk ve orta dereceli eğitim seviyesine sahip bireylere oranla eğitim seviyesi yüksek bireylerin kendi hesabına çalışma olasılıkları düşüktür.

III. Veri Seti ve Özet Bilgiler

Çalışmanın ekonometrik uygulama kısmında kullanılan data seti Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yürütülen Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) 2006-2007-2008 yıllarına ait ham veriler kullanılarak elde edilmiştir. Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) standartları baz alınarak hazırlanan Hanehalkı İşgücü Anketleri Türkiye’nin tamamını temsil etmekte ve çalışma çağındaki nüfusun işgücü piyasasındaki durumu hakkında bilgi toplamayı amaçlamaktadır. 1988-1999 yılları arasında yılda iki kez yapılan anketler, 2000’den sonra, hem örneklem boyutu hem de soru sayısı artırılarak, yılda dört kez yapılmaya başlanmıştır. 2005 yılı ile birlikte ise, hareketli üçer aylık dönemler baz alınarak aylık sonuçlar verecek şekilde anket yapısı değiştirilmiştir (TÜİK, 2015). Bu çalışmada kullanılan ham veri setleri TÜİK tarafından araştırmacıların

kullanımına sunulan; 2006 yılı için 107,949; 2007 yılı için 106,166 ve 2008 yılı için ise 107,180 hanede yaşayan tüm fertlere ait bilgileri içermektedir. Hanehalkı İşgücü Anketleri soru kapsamı açısından ankete katılan hanehalklarının, yaş, cinsiyet, evlilik durumu, eğitim durumu ve çalışıyorsa, mesleği, işteki durumu, toplam çalışma saati, ücretle çalışıyorsa geliri ve eğer çalışmıyorsa, iş arayıp aramadığı, iş arıyorsa, hangi yöntemlerle ve ne zamandan beri iş aradığı, iş aramıyorsa aramama nedeni gibi bilgileri içermektedir (TÜİK, 2015). Ankete katılan her bir birey için temel olarak şu üç alternatif durumdan biri söz konusudur: “Çalışıyor”, “Çalışmıyor” ve “İşgücüne Dahil Değil”. Bir bireyin çalışıyor veya istihdam ediliyor olarak kabul edilmesi için referans döneminde 1 saat bile olsa, ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına çalışan, işveren veya ücretsiz aile işçisi olarak aktif şekilde iktisadi bir faaliyette bulunması gerekmektedir. Bu gruba ilave olarak, referans dönemde çalışmıyor ancak işi ile bağlantısı süren kendi hesabına çalışanlarla işverenler de çalışıyor olarak kabul edilir. Ayrıca, referans döneminde çalışmıyor olsa bile 3 ay içinde işinin başına geri dönecek veya işten uzak kaldığı süre zarfında maaş veya ücretinin en az % 50’sini almaya devam ücretli ve maaşlı bireylerde çalışıyor olarak kabul edilmektedirler (TÜİK, 2015). İstihdam edilenlerin çalıştıkları işteki durumu TÜİK tarafından Uluslararası İşteki Durum Sınıflaması (ICSE,1993)’na uygun olarak yapılmış dört temel grup oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla, ücretli, maaşlı veya yevmiyeli olarak çalışan, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar şeklindedir. Bu çalışmada “kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment)” üzerine yoğunlaşılacak ve bu gruplarda olmayı belirleyen bireysel faktörler ekonometrik olarak araştırılacaktır. ICSE (1993) sınıflamasına göre “kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment)” şeklinde tanımlanan grupta “kendi hesabına çalışan (Own-Account Worker)”, “işveren (Employer)”, “ücretsiz aile işçisi (unpaid family worker)” ve “üretici kooperatifi üyeleri (members’ of producers cooperatives)” sınıfları yer almaktadır (OECD, 2011)¹. TÜİK, analizlerimizde kullanılan Hanehalkı İşgücü Anketleri’nde “kendi hesabına çalışılan işler” sınıflamasında “üretici kooperatifi üyeleri” dışındaki diğer tüm grupları kapsamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınladığı son kesinleşmiş Ocak 2014’e ait değerlere göre, yaklaşık toplam 25,194,000 çalışanın %65.6’sı ücretli veya yevmiyeli, %4.4’ü işveren, % 18.9’u kendi hesabına ve %11.1’i ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (TÜİK, 2015). Ayrıca, Tablo 2’de sunulan HİA-2013 yılı çalışılan faaliyet kolu ve işteki durum istatistikleri sonuçlarına göre 16,353,000 ücretli veya maaşlı çalışanın %61.26’sı hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Kendi hesabına çalışan 4,773,000 bireyin %53’ü tarım, %34.99’u hizmetler, kalan %11.52’si ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. Ayrıca, toplam 3,217,000 ücretsiz aile işçisinin yaklaşık %87’si tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

¹OECD Factbook (2011): Economic, Environmental and Social Statistics.

Tablo-2: Çalışılan Faaliyet Kolu ve İşteki Durum, HİA-2013²

	Ücretli veya Maaşlı	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
Tarım	3.61	6.18	53.47	87.01	23.57
Sanayi	35.12	30.37	11.52	2.61	26.39
Hizmet	61.26	63.37	34.99	10.35	50.04
Toplam (n*1000)	16353	1182	4773	3217	25524

Tablo-3: Bireysel Özellikler ve İşteki Durum, HİA-2013³

	Ücretli/Ma aşlı	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Genel
Erkek	73.57	92.05	82.81	25.26	70.06
Kent	81.15	82.99	41.29	15.97	65.56
Evli	66.62	87.39	87.86	70.04	71.99
Yaş Grubu					
Yaş 15-24	17.12	2.54	2.58	24.09	14.60
Yaş 25-34	36.05	24.70	16.38	22.04	30.09
Yaş 35-44	28.38	35.96	26.71	19.33	27.27
Yaş 45-54	14.73	23.18	26.82	18.46	17.85
Yaş 55+	3.71	13.62	27.49	16.10	10.18
Eğitim Durumu					
İlkokul Altı	4.56	1.10	13.37	25.67	13.59
İlkokul	26.08	33.67	57.95	42.11	53.71
Ortaokul	18.90	15.74	12.45	21.22	27.85
Lise	11.92	14.81	6.92	4.79	15.95
Meslek Lisesi	12.28	11.25	5.26	4.13	15.44
Üniversitesi	26.26	23.43	4.05	2.08	29.54
Toplam (n *1000)	16353	1182	4771	3218	25526

Benzer şekilde, istihdamdaki fertlerin işteki durumları ve bireysel özellik farklılıkları gözetilerek hazırlanan Tablo 3'te göze çarpan ilk bulgu, ücretsiz aile çalışanı dışındaki diğer tüm durumlarda erkeklerin payının kadınlardan daha yüksek olmasıdır. Örneğin, işverenlerin %92.05'i, kendi hesabına çalışanlarında

² Tablo 2'deki değerler TÜİK'in HİA veritabanı kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

³ Tablo 3'deki değerler TÜİK'in HİA veritabanı kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

%82.81'i erkektir (dolayısıyla, işverenlerin %7.95'i, kendi hesabına çalışanların ise %17.19'u kadındır). Bir diğer gözlem çalışanların çoğunluğu %65.56'lık payla kentsel alanda ikamet etmektedir. Ücretli/ maaşlı ve işveren olarak çalışanların yaklaşık %81'lik kısmı kentte yaşamaktadır. Aksine, kendi hesabına çalışanların ancak %41.29'u kentsel alanda yaşamaktadır. Tablo 3'ten elde edilen bir diğer bulgu da, yaş ile işteki durum alternatifleri arasında ücretli/maaşlı çalışanlar ve işveren olarak çalışanlar için ters-u ilişkisinin olmasıdır. En yüksek paya ücretli/maaşlı ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda 25-34 yaş grubu, işveren olarak çalışanlarda ise 35-44 yaş grubu sahiptir. Mezun olunan son okula göre dağılıma bakıldığında Üniversite mezunlarının en yüksek paya sahip olduğu gruplar Ücretli/Maaşlı ve İşveren olarak çalışma şeklidir.

Tablo 4⁴'de çalışanların işteki durumları ve meslek grubu dağılımı sunulmuştur. Tablo 4'deki bulgulara göre "ücretli/maaşlı" çalışanlarda en yüksek paya sahip iki meslek grubu %16.39 ve %16.36'lık pay ile sırasıyla "sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar" ve "hizmet ve satış elemanlarıdır"; en düşük paya sahip meslek grubu ise %0.62'lik pay ile "nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri" çalışanlarıdır. Ayrıca, "işveren" konumunda çalışan bireyler içinde en yüksek paya sahip iki meslek grubu %57.8 ve %14.65'lik pay ile sırasıyla "yöneticiler" ve "sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar"; en az paya sahip meslek grubu ise %0.99'luk pay ile "büro hizmetlerinde çalışan elemanlar" şeklindedir. Ayrıca, "kendi hesabına" ve "ücretsiz aile işçisi" olarak çalışanlar içinde en yüksek paya sahip meslek grubu, sırasıyla %48.53 ve %67.11'lik pay ile "nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri" meslek grubunda yer almaktadır. Kendi hesabına çalışanların %15.57'si "yönetici" olarak, ücretsiz aile işçilerininin %18.26'sı ise "nitelik gerektirmeyen işlerde" çalışmaktadır.

Tablo-4: Meslek Grubu ve İşteki Durum

Meslek Grubu (SKO88)	Ücretli/Maaşlı	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
Yöneticiler	4.56	57.80	15.57	0.21
Profesyonel meslek mensupları	11.05	6.01	1.56	0.09
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek men	11.30	3.90	1.90	0.51
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	11.04	0.99	0.46	1.40
Hizmet ve satış elemanları	16.36	5.21	6.05	8.65
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	0.62	6.98	48.53	67.11
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	16.39	14.65	11.20	2.81
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	15.52	3.91	7.87	0.95
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	13.17	0.55	6.86	18.26
N	209393	22378	89034	57483

⁴ Tablo 4'de sunulan değerler, 2013 yılı için TÜİK-HİA veritabanı "meslek grubu" ve "işteki durumu"nu birlikte değerlendirme imkanı sunan bir tablo oluşturma olanağı vermediği için çalışmanın uygulama kısmında kullanılan HİA-2006/2007/2008 "ham" verileri ile elde edilmiştir.

IV. Ekonometrik Model ve Tahmin Sonuçları

Bir önceki bölümde ifade edildiği gibi, HİA anketlerinde bireylerin işteki durum tercihinde dört farklı seçenek söz konusudur ve bunlar; ücretli-maaşlı çalışma, kendi hesabına çalışma, işveren ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma şeklindedir. Dolayısıyla, bu çalışmada kullanılacak olan bağımlı değişken “kategorik veya nitel”dir ve alternatifler seçenekler arasında daha iyi ya da daha kötü şeklinde doğrudan bir “sıralama” yapılamamaktadır. Bağımlı değişkenin bu şekilde tanımlandığı durumlarda literatürde çoklu seçim ya da tercih modelleri kullanılmaktadır (bknz, Greene, 2012; Wooldridge, 2005 ve Baltagi, 2005). Bu çalışmada ilgili modellerden “Çoklu-Tercih (Multinomial) Logit [MNL]” modeli kullanılacaktır⁵. MNL modeli iki alternatif seçeneği veya ikili (binary) logit modelinin ikiden fazla tercih için genişletilmiş halidir. İkili logit modelinde olduğu gibi MNL modelinde maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilmektedir ve modelde bağımlı değişkeni meydana getiren alternatif seçeneklerin birbirinden bağımsız olduğu varsayılmaktadır (Greene, 2012). Diyelim ki, ankete katılan her birey için, $J \geq 1$ olmak üzere, $(J+1)$ alternatif seçenek söz konusu olsun. İlgili birey alternatifler içinde faydasını maksimize eden seçeneği tercih edecektir. Modele göre bireyin alternatif seçeneklerden herhangi birini tercih etme olasılığı aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\Pr(y_t = l) = \frac{\exp(X_{tl}\beta^l)}{\sum_{j=0}^J \exp(X_{tj}\beta^j)} \quad l = 0, 1, \dots, J \quad (1)$$

Denklem (1)'de “ Y ” bağımlı değişkeni, “ X ” açıklayıcı değişkenler vektörünü, “ β ” tahmin edilecek parametre vektörünü göstermektedir. Modelde hata terimlerinin birbirinden bağımsız ve özdeş olduğu (i.i.d.) ve istatistikî dağılımının da “tip 1: extremevalue (log-weibull)” olduğu varsayılmaktadır. Modelin tahmini yapılırken alternatiflerden birisi baz veya referans olarak alınır ve aşağıdaki log-olabilirlik fonksiyonu maksimize edilerek parametre tahmincilerine ulaşılır:

$$\sum_{t=1}^n \left(\sum_{j=0}^J I(y_t = j) X_{tj} \beta^j - \log \left(\sum_{j=0}^J \exp(X_{tj} \beta^j) \right) \right) \quad (2)$$

Dolayısıyla, denklem (2)'de görüldüğü gibi, her bir gözlemin log-olabilirlik fonksiyonuna iki katkısı vardır. İlk olarak, $y_t = j$ olmak üzere $X_{tj} \beta^j$, ve 1.denklemin paydasında yer alan toplam değerlerin logaritmasının (-1) ile çarpımı. Model tahmin edildikten sonra sonuçların yorumlanabilmesi için göreceli risk oranları (relative risk ratio) hesaplanmıştır. Göreceli risk oranlarının

⁵Bir diğer alternatif model ise “Çoklu-tercih Probit (MNP)” modelidir. MNP'nin MNL'den temel farkı hata teriminin istatistikî dağılımının, MNP'de “çok değişkenli (multivariate) normal”, MNL'de ise “log-weibull” olmasıdır.

değerleri her zaman pozitif işaretlidir ve eğer bir bağımsız değişkene ait değer 1'den büyük ise ilgili açıklayıcı değişkenin bağımlı değişkene pozitif etkisinin, 1'den küçük olması ise negatif etkisinin olduğu anlamına gelmektedir⁶. Çalışmanın bu kısmında “kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment)”de istihdam edilme olasılığını etkileyen faktörlere (yerleşim yeri, cinsiyet, evlilik durumu, yaş, eğitim seviyesi, meslek, coğrafi bölge, işsizlik oranı ve yıl) ilişkin tahmin sonuçları değerlendirilecektir. “Ücretli/maaşlı” çalışanların referans kategori alınarak tahminlerin yapıldığı MNL modeline⁷ ait tahmin sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Sonuçlara göre, “Kent”te yaşamak, “ücretli/maaşlı” çalışanlara göre, “işveren” şeklinde istihdam edilme olasılığını artırırken, “kendi hesabına” ve “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışma olasılığını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde azaltmaktadır. Spesifik olarak bakıldığında “ücretli/maaşlı” çalışanların baz alınıp “işveren”lerle karşılaştırıldığı Tablo 5’in 2.sütündeki “kent” değişkenine ait göreceli risk oranı 1.519’dur, dolayısıyla, diğer açıklayıcı değişkenler sabit iken, kentte yaşayanların işveren olma olasılığı (ücretli/maaşlılar baz alındığında) kırdaki yaşayanlardan istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir ve 1.519 katıdır. Benzer şekilde, 3. [4.] sütündeki “kent” değişkenine ait göreceli risk oranı değeri 0.671 [0.261]’dir, dolayısıyla, diğer açıklayıcı değişkenler veri iken, kentte yaşayanların kendi hesabına çalışıyor [ücretsiz aile işçisi] olma olasılığı kırdaki yaşayanlardan daha düşüktür ve 0.671 [0.261] katıdır.

Bireylerin cinsiyeti dikkate alındığında, cinsiyet farklılığının istatistiki olarak anlamlı olduğu ve kadınların erkeklere göre tüm alternatif durumlarda daha düşük olasılığa sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, kadınların işteki durumlarına ait olasılık erkeklere ait olasılığın işverenlerde 0.398; kendi hesabına çalışanlarda 0.423; ücretsiz aile işçilerinde ise 0.823 katıdır. Ancak, “evli-kadın”larda durum tam tersi olarak görülmektedir. Örneğin, evli-kadının işteki duruma ait olasılık değerleri, diğerlerine ait değerlerin, işverenlerde 1.203; kendi hesabına çalışanlarda 1.996; ücretsiz aile işçilerinde ise 3.918 katıdır.

⁶Model hakkında ayrıntılı bilgi için bkzn. Greene, 2012; Wooldridge, 2005 ve Baltagi, 2005.

⁷Tahminlerde kullanılan değişkenlere ait tanımlar Ek-1’de sunulmuştur. Değişkenlere ait özet istatistikler istendiğinde yazarlardan temin edilebilir.

Tablo-5: Çoklu Tercih Logit (MNL) Modeli Tahmin Sonuçları⁸

Bağımsız Değişken	İşveren		Kendi Hesabına		Ücretsiz Aile İşçisi	
	Katsayı	Std. Hata	Katsayı	Std. Hata	Katsayı	Std. Hata
Kent	1.519**	0.042	0.671**	0.01	0.261**	0.005
Kadın	0.398**	0.025	0.423**	0.015	0.823**	0.024
Evli-Kadın	1.203*	0.096	1.996**	0.087	3.918**	0.161
Evli	1.313**	0.053	1.079**	0.029	0.741**	0.025
Hreis	1.298**	0.044	0.944**	0.021	0.004**	0.000
Yaş 20-24	4.831**	0.832	2.413**	0.123	0.847**	0.028
Yaş 25-34	10.329**	1.743	4.674**	0.228	0.650**	0.023
Yaş 35-44	13.513**	2.295	6.291**	0.317	0.577**	0.023
Yaş 45-54	16.434**	2.803	9.248**	0.474	1.015	0.044
Yaş 55+	33.460**	5.786	18.297**	1.031	2.551**	0.137
İlkokul	1.188**	0.076	0.607**	0.017	0.753**	0.023
Ortaokul	1.121+	0.075	0.432**	0.013	0.569**	0.021
Lise	0.943	0.064	0.339**	0.011	0.595**	0.024
Meslek lisesi	0.634**	0.044	0.249**	0.008	0.369**	0.016
Üniversite	0.282**	0.02	0.069**	0.003	0.347**	0.022
Profesyonel meslek mensupları	0.108**	0.004	0.152**	0.006	0.137**	0.025
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek	0.034**	0.001	0.067**	0.002	0.742*	0.091
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	0.009**	0.001	0.016**	0.001	1.738**	0.193
Hizmet ve satış elemanları	0.022**	0.001	0.089**	0.002	6.024**	0.635
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	0.646**	0.032	7.179**	0.281	403.619**	44.311
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	0.052**	0.002	0.140**	0.003	1.917**	0.208
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	0.013**	0.001	0.097**	0.002	1.086	0.126
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	0.002**	0	0.082**	0.002	9.315**	0.977
Bölge Kukla Değişkenleri	Anlamlı		Anlamlı		Anlamlı	
İşsizlik oranı	0.978**	0.005	0.992**	0.003	0.925**	0.004
Yıl 2007	1.025	0.022	0.909**	0.013	0.899**	0.019
Yıl 2008	1.066**	0.023	0.851**	0.013	0.909**	0.019
Log Likelihood			-32,639,809.67			
LR Test			109,128.34			
LR Olasılık			0.00			
Pseudo R2			0.49			
N			378288			

Not: ** %1'de, * %5'de ve + ise %10'da anlamlılığı ifade etmektedir.

Ayrıca, “evli” olma “işveren” ve “kendi hesabına çalışma” olasılığını artırırken, “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışma olasılığını azaltmaktadır. Benzer şekilde, hane halkı reisi olma (hreis) hane halkı reisi olmayanlara göre, ücretli

⁸ Tablo 5'te yer alan katsayı değerleri “görel risk oranları (rrr)”dır.

çalışma baz alındığında, “işveren” olarak çalışma olasılığını artırırken, “kendi hesabına” ve “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışma olasılığını azaltmaktadır. Tecrübenin bir göstergesi olan yaşı temsil eden yaş grupları kukla değişkenlerine ait bulgulara bakıldığında ise tahmin sonuçları şu şekilde değerlendirilebilir. Yaş arttıkça işveren veya kendi hesabına çalışma olasılığı sürekli artmaktadır. Ve en yüksek görel risk oranı değeri her iki çalışılan işteki durum alternatifi içinde 55 yaş ve üzeri (yaş 55+) grupta görülmektedir. Örneğin, 55 yaş ve üzerinin işveren olma olasılığı referans yaş grubu olan 15-19’un 33.46 katı; aynı yaş grubunun kendi hesabına çalışıyor olma olasılığı ise referans kategorinin 18.29 katıdır. Ancak, ücretsiz aile işçisi olma olasılığı ile yaş arasında U-ilişkisi vardır, yani yaş arttıkça ücretsiz aile işçisi olma olasılığı önce azalmakta ve daha sonra artışa geçmektedir. Ücretsiz aile işçisi olma olasılığının en düşük olduğu yaş grubu 35-44’ tür ve bu gruba ait görel risk oranı 0.577’dir.

Eğitim düzeyinin işteki duruma olan etkisine ait bulgulara bakıldığında, bu grup kukla değişkenler arasında ilkökul altı (okur-yazar ve okur-yazar olmayan) kategorisi referans alınmıştır, şunlar söylenebilir. İşveren olma durumuna bakıldığında, referans kategoriye göre, ilkökul, meslek lisesi ve üniversite mezunları istatistiki olarak %5 seviyesinde anlamlı farklılık oluşturmuştur. İlkokul altı gruba göre meslek lisesi ve üniversite mezunlarının işveren olma olasılığı daha düşük iken, ilkökul mezunlarının işveren olma olasılığı daha yüksektir. Kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma durumlarına ait bulgularda eğitimin etkisine bakıldığında temel bulgu, her iki durum içinde, referans kategoriye göre diğer eğitim seviyelerinin istatistiki olarak anlamlı ve daha düşük olasılığa sahip olmaları şeklinde ifade edilebilir. Örneğin, bir meslek lisesi mezununun kendi hesabına çalışma olasılığı referans kategorinin 0.249 katı iken, ücretsiz aile işçisi olma olasılığı yine referans kategorinin 0.369 katıdır. Sahip olunan mesleğin işteki duruma olan etkisine ait tahmin sonuçlarına göre, referans kategori “yöneticiler” ile karşılaştırıldığında, diğer tüm meslek gruplarında olmak “işveren” olma olasılığını azaltmaktadır. İşveren olarak çalışmada en yüksek görel risk oranı 0.646 ile “nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları”ndan düşük görel risk oranı ise 0.002 ile “nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar”da tahmin edilmiştir. Dolayısıyla, “nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları”nın işveren olma olasılığı “yöneticiler” in 0.646, “nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar”ın işveren olma olasılığı da 0.02 katıdır. Tablo 3’te karşımıza çıkan bir diğer sonuç da ikamet edilen coğrafi bölgenin işteki duruma istatistiki olarak anlamlı katkısının olmasıdır. Coğrafi bölge etkisini daha ayrıntılı inceleyebilmek için tahmin sonrası olasılıklar tüm işteki durum alternatifleri ve TÜİK tarafından “NUTS1” şeklinde ifade edilen coğrafi bölge sınıflaması kullanılarak ayrı ayrı tüm coğrafi bölgeler için hesaplanmış ve Tablo 6’da sunulmuştur.

Öncelikle Türkiye geneli için elde edilen sonuçlara bakılacak olur ise, 378,288 çalışandan rastgele birisi seçildiğinde bunun ücretli/maaşlı çalışma olasılığı % 55.47, işveren olarak çalışma olasılığı %5.95, kendi hesabına çalışma olasılığı %23.46 ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma olasılığı ise %15.13 olarak

tahmin edilmiştir. Coğrafi bölge farklılıklarına bakılacak olur ise İstanbul'da ikamet eden bir çalışanın ücretli/maaşlı olma olasılığı %78.14'tür ve bu değer Türkiye ortalaması olan % 55.47'nin üzerindedir. Benzer şekilde, İstanbul'da ikamet eden bir çalışanın işveren olma olasılığı %8.48'dir ve bu değerde işteki durumları aynı konumda olanların ülke ortalamasının üzerindedir. Ancak, kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda İstanbul'da ikamet eden çalışanlara ait tahmini olasılık değerleri her iki grup içinde ülke ortalamasının altındadır.

Tablo 6: İşteki Durum ve Coğrafi Bölge Farklılığı: MNL Modeli Olasılık Tahminleri (%)

	N	Ücretli/Maaşlı	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
İstanbul	50,071	78.14	8.48	12.09	1.29
Batı Marmara	23,174	49.88	5.34	25.95	18.83
Ege	60,295	57.83	5.87	22.93	13.37
Doğu Marmara	39,161	67.65	6.14	16.23	9.99
Batı Anadolu	29,920	66.80	7.46	18.11	7.63
Akdeniz	42,307	51.79	5.81	26.95	15.46
Orta Anadolu	17,443	54.33	7.01	24.98	13.68
Batı Karadeniz	40,382	41.50	4.78	25.82	27.90
Doğu Karadeniz	17,474	34.72	6.03	32.77	26.48
Kuzey Doğu Anadolu	18,371	35.40	3.29	30.26	31.05
Orta Doğu Anadolu	17,413	37.54	4.13	32.80	25.53
Güney Doğu Anadolu	22,277	47.29	3.83	35.44	13.44
Türkiye Geneli	378,288	55.47	5.95	23.46	15.13

Tablo 6'deki bulgulara genel olarak bakılacak olur ise, İstanbul, Ege, Doğu Marmara ve Batı Anadolu'da ikamet edenlerin ücretli/maaşlı çalışma olasılıkları ülke ortalamasının üzerindedir, kalan diğer bölgelerde ise ülke ortalamasının altındadır. Ücretli/maaşlı çalışma olasılığı en yüksek %78.14 ile İstanbul'da, en düşük ise %34.72 ile Doğu Karadeniz bölgesinde tahmin edilmiştir. İşveren olarak çalışma olasılığı tahmin değerlerine bakılacak olur ise, Kuzey Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu, Batı Karadeniz, Akdeniz, Ege ve Batı Marmara'da ikamet edenlere ait olasılık değerleri ülke ortalamasının altındadır. İşveren olarak çalışma olasılığının en düşük olduğu bölge %3.29 ile Kuzey Doğu Anadolu iken, en yüksek olduğu bölge ise %8.48 ile İstanbul'dur. Kendi hesabına çalışma şekline ait tahmini olasılık değerlerine bakıldığında, bu duruma ait olasılık değerlerinin en düşük olduğu ilk üç bölge sırasıyla %12.09 ile İstanbul, %16.23 ile Doğu Marmara ve %18.11 ile Batı Anadolu iken, en yüksek olduğu üç bölge sırasıyla %35.44 ile Güney Doğu Anadolu, %32.8 ile Orta Doğu Anadolu ve %32.77 ile Doğu Karadeniz bölgeleridir. Son olarak, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlara ait olasılık tahminlerine göre, ilgili çalışma şekline ait değerlerin en küçük olduğu ilk üç bölge sırasıyla %1.29 ile İstanbul, %7.63 ile Batı Anadolu ve %9.99 ile Doğu

Marmara iken, en büyük olduğu üç bölge sırasıyla %31.05 ile Kuzey Doğu Anadolu, %27.9 ile Batı Karadeniz ve %26.48 ile Doğu Karadeniz bölgeleridir.

V. Sonuç

Kendi hesabına çalışma olgusu ile ilgili tanım zenginliği bulunmaktadır. Çalışmalar ve kurumlar kendi alanlarına yönelik olarak tanım yapma ihtiyacı duymuşlardır. Ancak kavramı en genel anlamda ücret ve maaş dışında kazanç sağlayan çalışma alanları olarak değerlendirmek mümkündür. ILO'nun yaptığı tanım da kapsayıcı özelliktedir. ILO'ya göre Kendisi hesabına çalışan girişimini ya da işyerini profesyonelce yöneten ve bu süreçte hiç işçi çalıştırmayan kişidir.

Kendi hesabına çalışma konusu ile ilgili literatür zengindir. Konunun çok yönlü olması, çok değişkenli bir yapısının olması dışında büyüme sürecinde girişimciliğin ve kendi hesabına çalışmanın önemli olması literatürü zengin hale getirmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde konunun önemli hale gelmesi ve bu alana yönelik kamusal düzenlemelerin zenginliği de literatürü zengin hale getirmektedir. Literatürdeki çalışmalar konuyu hem makro hem de mikro bazlı incelemektedirler. Bu çalışmalara bakıldığında genel olarak eğitim, yaş, cinsiyet, medeni durum, Hanehalkı yapısı - geçmişi, servet ve finansal kaynaklar üzerinde durulduğu görülmektedir.

Türkiye'de kendi hesabına çalışmayı belirleyen faktörleri ortaya koyan bu çalışmada, istihdam edilenlerin çalıştıkları işteki durumu, TÜİK tarafından Uluslararası İşteki Durum Sınıflaması (ICSE,1993)'na uygun olarak yapılmış, dört temel grup oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla, ücretli, maaşlı veya yevmiyeli olarak çalışan, işveren, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar şeklindedir. ICSE (1993) sınıflamasında "kendi hesabına çalışılan işler (Self-Employment)" şeklindeki sınıflama içinde kendi hesabına çalışan (Own-Account Worker), işverenler, ücretsiz aile işçisi ve üretici kooperatifi üyeleri yer almaktadır. Hanehalkı İşgücü Anketi ise kendi hesabına çalışılan işler sınıflamasında üretici kooperatifi üyeleri dışındaki tüm grupları içermektedir. Çalışmada veri seti, TÜİK tarafından gerçekleştirilmiş olan 2006-2007-2008 yıllarına ait Hanehalkı İşgücü Anketlerinden ham olarak elde edilmiştir.

Çoklu tercih modelinin kullanıldığı ve maksimum olabilirlik yöntemi ile tahmin edilen bu çalışmada kendi hesabına çalışılan işlerde istihdam edilme olasılığını etkileyen faktörler olarak yerleşim yeri, cinsiyet, evlilik durumu, yaş, eğitim seviyesi, meslek, coğrafi bölge, işsizlik oranı ve yıl değişkenlerine yer verilmiştir. "ücretli/maaşlı çalışan" baz grup altında yapılan tahmin sonuçlarına göre, kentte yaşıyor olmak "işveren" şeklinde istihdam edilme olasılığını artırırken, "kendi hesabına" ve "ücretsiz aile işçisi" olarak çalışma olasılığını istatistiki olarak azaltmaktadır. Ayrıca, kentte yaşayanların işveren olma olasılığı kırdaki yaşayanlardan istatistiki olarak daha yüksektir. Kentte yaşayanların kendi hesabına çalışıyor ve ücretsiz aile işçisi olma olasılığı da kırdaki yaşayanlardan daha düşüktür. Kadın olmak erkeklere oranla kendi hesabına çalışılan işlerde olma olasılığını her üç grupta da azaltmaktadır. Ancak evli kadınlarda durum tam tersidir. Kadınların evli olması her üç grupta da olma olasılığını arttırmaktadır. Evli olma durumu ise işveren ve kendi hesabına çalışma olasılığını arttırırken

ücretsiz aile işçisi olma olasılığını azaltmaktadır. Çalışanın hane reisi olması ise sadece işveren olma olasılığını artırırken diğer iki grupta olma olasılığını azaltmaktadır.

Önemli bir diğer değişken olan yaş arttıkça işveren olma ve kendi hesabına çalışma olasılığı sürekli artmaktadır. Ve en yüksek 55 yaş ve üzeri grupta görülmektedir. Bu açıdan Tecrübe ve birikime bağlı olarak ilgili bireylerin risk alma olasılıklarının arttığını söylemek mümkündür. Ancak, ücretsiz aile işçisi olma olasılığı ile yaş arasında U-ilişkisi vardır, yaş arttıkça ücretsiz aile işçisi olma olasılığı önce azalmakta ve sonra artışa geçmektedir. İlkokul altı kategorisinin baz alındığı eğitim düzeyi değişkeni açısından konu değerlendirildiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır. İlkokul altı gruba göre meslek lisesi ve üniversite mezunlarının işveren olma olasılığı daha düşük iken, ilkokul mezunlarının işveren olma olasılığı daha yüksektir. Kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma durumlarında ise tüm eğitim düzeylerinde düşük olasılık değeri bulunmuştur. Baz kategorinin “yöneticiler” olduğu, mesleğin işteki duruma olan etkisine ait tahmin sonuçlarına göre de diğer tüm meslek gruplarında olmak “işveren” olma olasılığını azaltmaktadır. Bulunan diğer bir sonuç da ikamet edilen coğrafi bölgenin işteki duruma istatistiki olarak anlamlı katkısının olmasıdır. Rastgele seçilen birisinin, işveren olarak çalışma olasılığı %5.95, kendi hesabına çalışma olasılığı %23.46 ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma olasılığı ise %15.13 olarak tahmin edilmiştir. İstanbul’da ikamet eden bir çalışanın işveren olma olasılığı %8.48’dir. Bulunan değer işteki durumları aynı konumda olanların ülke ortalamasının üzerindedir. Diğer iki gruba ait İstanbul’da ikamet eden çalışanlara ait tahmini olasılık değerleri ise her iki grup içinde ülke ortalamasının altındadır.

KAYNAKÇA

- Amaral A.M. and R. Baptista (2006), Transitions from Paid-Employment into Entrepreneurship: An Empirical Study for Portugal in Empirical Entrepreneurship in Europe: New Perspectives, M. Dowling and J. Schumde (eds.), Edward Elgar.
- Arenius, P. and Minniti, M. (2005), Perceptual Variables and Nascent Entrepreneurship, *Small Business Economics*, (24), pp. 233-47.
- Baltagi, B. H. (2012), “Econometric Analysis of Panel Data”, 4.Baskı, Wiley Basım-Yayım.
- Blanchflower, D.G. and B. Meyer (1994), A Longitudinal Analysis of the Young Self-Employed in Australia and The United States, *Small Business Economics* 6(1), pp. 1-19.
- Brush, C.G. (1992), Research on Women Business Owners: Past Trends, a New Perspective and Future Directions, *Entrepreneurship Theory and Practice* 16(4), pp. 5-30.
- Caputo R.K. and A. Dolinsky (1998), Women’s Choice to Pursue Self-Employment: The Role of Financial and Human Capital of Household Members, *Journal of Small Business Management* 36 (3), pp. 8-18.
- Cowling, M., M. Taylor and P. Mitchell (2004), Job Creators, *Manchester School* 72(5), pp. 601-617.
- Davidsson, P. and B. Honig, 2003, The role of social and human capital among nascent entrepreneurs, *Journal of Business Venturing* 18(3), 301-331.
- Evans, D.S. and L.S. Leighton (1989), Some Empirical Aspects of Entrepreneurship, *American Economic Review* 79(3), pp. 519-535.
- Georgellis, Y. and H. J. Wall (2005), Gender Differences in Self-Employment, *International Review of Applied Economics* 9(3), pp. 321-342.

- Georgellis, Y. and H. J. Wall (2005), Gender Differences in Self-Employment, *International Review of Applied Economics* 9(3), pp. 321-342.
- Greene, W.H. (2012), “Econometric Analysis”, 7.Baskı, Upper Saddle River: Prentice Hall.
- Leoni Thomas and Martin Falk (2010), Gender and Field of Study as Determinants of Self-Employment, *Small Business Economics* 34, pp. 167-185.
- Livanos, I. (2009), What Determines Self-Employment? A Comparative Study, *Applied Economics Letters* 16 (3), pp. 227-232.
- Lofstrom, M. (2002), Labor Market Assimilation and The Selfemployment Decision of Immigrant Entrepreneurs. *Journal of Population Economics*, 15(1), 83–114.
- Minniti, M., Arenius, P. and N. Langowitz, 2005, *Global Entrepreneurship Monitor: 2004 Report on Women and Entrepreneurship*, Centre for Women’s Leadership at Babson College / London Business School.
- Parker, S. (2004), *The Economics of Self-Employment and Entrepreneurship*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, P. and Sexton, E. A. (1994), The Effect of Education and Experience on Self-Employment Success, *Journal of Business Venturing* 9, pp. 141-156.
- TUIK (2015), www.tuik.gov.tr, son erişim 26 Mayıs 2015.
- Verheul Ingrid, Roy Thurik and Isabel Grilo, 2006, Determinants of Self-Employment Preference and Realization of Women and Men in Europe and The United States, *Scientific Analysis of Entrepreneurship and SMEs Report*.
- Watson, J. and M. McNaughton (2007), Gender Differences in Risk Aversion and Expected Retirement Benefits, *Financial Analysts Journal* 63(4), pp. 52-62.
- Wiklund, J., F. Delmar and K. Hellerstedt (2004), Selection of the Fittest? How Human Capital affects High-Potential Entrepreneurship, *Swedish Foundation for Small Business Research*.
- Wooldridge, J. M. (2005), “Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data”, MIT Press.
- OECD Factbook (2011): Economic, Environmental and Social Statistics.

EK-Tablo-1: Uygulamada Kullanılan Bağımsız Değişkenlerin Tanım Listesi

1. “Kent” değişkeni bir kukla değişken olup, eğer ilgili kişi kentte (nüfusu 20,000 ve üzeri yerler) yaşıyorsa 1, kırdı yaşıyorsa 0 değerini almaktadır.
2. “Kadın” değişkeni bir kukla değişken olup, eğer ilgili kişi kadın ise 1, erkek ise 0 değerini almaktadır.
3. “Evlili” değişkeni bir kukla değişken olup, eğer ilgili kişi evli ise 1, diğer durumlardan (bekar, dul, boşandı) birinde ise 0 değerini almaktadır.
4. “Evlili-Kadın” bir etkileşim kukla değişkeni olup evli-kadınlar için 1, diğer durumlar için ise 0 değerini almaktadır.
5. “H. Reis” değişkeni bir kukla değişken olup, eğer ilgili kişi hanehalkı reisi ise 1, değilse 0 değerini almaktadır.
6. Yaş grupları ile ilgili 6 kukla değişken vardır. Yaş grupları için “baz” alınan kategori “15-19” yaş grubudur. Yaş grubunu ölçen diğer kukla değişkenler sırasıyla; “Yaş 20-24”, “Yaş 25-34”, “Yaş 35-44”, “Yaş 45-54” ve “Yaş 55+ (Yaş 55 ve üstü)” dür.
7. Eğitim seviyesi ile ilgili 6 kukla değişken vardır. Uygulamada “baz veya referans” alınan kategori “ilkokul altı eğitim seviyesine sahip olanlar ile okuma yazma bilmeyen” gruptur. Eğitim seviyesini ölçen diğer kukla değişkenler sırasıyla; “İlkokul”, “Ortaokul”, “Lise”, “Meslek lisesi”, ve “Üniversite” dir.
8. Meslek grubu ile ilgili toplam 8 kukla değişken vardır. Burada “yöneticiler” sınıfında çalışanlar baz alınmıştır. Diğer meslek gruplarına ait kukla değişkenler ise sırasıyla: “Profesyonel meslek mensupları”, “Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları”, “Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar”, “Hizmet ve satış elemanları”, “Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları”, “Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar”, “Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar”, “Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar” şeklindedir.
9. Bölge Kukla değişkenleri: TÜİK’in kullandığı istatistiki bölge birimleri sınıflaması “Düzey 1”e göre oluşturulmuş değişkenlerdir. Kişi ilgili bölgede yaşıyorsa değişken “1”, diğer durumlar için “0” değerini almaktadır. Bölgelere ait 12 tane kukla değişken vardır.
10. “İşsizlik Oranı”: TÜİK tarafından istatistiki bölge birimleri sınıflaması “Düzey 2”ye göre yayımlanmış olduğu işsizlik oranı.